

Inleiding

Zesentwintig jaar was Martin Luther King Jr. en nog maar pas afgestudeerd toen Amerika en de wereld voor het eerst van hem hoorden. In Montgomery, Alabama had de zwarte gemeenschap in december 1955 een boycot van het openbaar vervoer op gang gebracht en King als leider van de actie gekozen. Indien we hem mogen geloven, gebeurde dat tegen zijn zin: het enige wat hij in Montgomery had willen doen was zich erin alle rust als dominee aan zijn gemeente wijden. Maar op de eerste vergadering van de boycotters bleek King over een dermate indrukwekkend retorisch talent te beschikken, dat unaniem werd besloten hem voorzitter te maken van wat kort daarna de Montgomery Improvement Association zou worden. Uit deze plaatselijke organisatie kwam na de overwinning in Montgomery in 1957 de regionale Southern Christian Leadership Conference (SCLC) voort, volgens de statuten een "service agency to facilitate coordinated action of local community groups within the frame of their indigenous organizations and natural leadership".¹ Opnieuw werd King tot voorzitter benoemd.

Bestuurlijk had de SCLC weinig om het lijf; ze kampte voortdurend met financiële problemen en was in feite geheel van de persoon van King afhankelijk. King was de SCLC, terwijl bijvoorbeeld een veel oudere organisatie als de National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) hechter georganiseerd was en overal in de Verenigde Staten -dus niet alleen in het Zuiden- bloeiende plaatselijke afdelingen had. Maar juist omdat de NAACP ouder was en eigen gevestigde belangen te verdedigen had, leek ze aan het einde van de jaren vijftig minder in staat en bereid vorm te geven aan de onrust onder de zwarte bevolking. 'Freedom Now' werd de leuze van King en de zijnen, en met name dat woord 'Now' onderscheidde hen van de NAACP die

veel meer geneigd was langs lijnen van geleidelijkheid te werken, bijvoorbeeld door procesvoering en door te lobbyen bij de hoge heren in Washington.

De bekroning van deze jarenlange inspanningen was ongetwijfeld de uitspraak van het Hooggerechtshof in 1954 geweest over de ongrondwettigheid van scheiding tussen blank en zwart in het openbaar onderwijs. Deze uitspraak, die het begin van het einde van het apartheidssysteem in het Zuiden markeerde, wekte in de zwarte gemeenschap verwachtingen die in de daaropvolgende jaren noch door de uitvoerende macht in de persoon van president Eisenhower, noch door het Congres werden ingelost.

Tegelijk had de uitspraak van het Supreme Court een golf van emotie in het blanke Zuiden veroorzaakt. Het racisme werd er eerder door versterkt dan afgezwakt. Dientengevolge besefte men in de zwarte gemeenschap dat gelijkberechtiging een kwestie van nu of nooit of veel later was geworden. In plaats van het door de NAACP gepraktizeerde 'gradualism' zochten zwarte jongeren, van wie King er één was, hun heil in directe actie tegen achterstelling en onderdrukking.

In 1960 hielden zwarte studenten overal in het Zuiden maar zonder onderling overleg zogenoemde sit-in demonstraties. Teneinde deze betogingen te bundelen en van een organisatorische basis te voorzien werd het Student Nonviolent coördinating Committee (SNCC) ten doop gehouden, met King als peetvader. Nonviolent duidde erop dat de studenten Kings geloof in de doelmatigheid van geweldloos protest en burgerlijke ongehoorzaamheid onderschreven. Nog een andere organisatie, het Congress of Racial Equality (CORE) waarvan het bestaan uit de Tweede Wereldoorlog dateerde, begon in Dixie demonstraties en gebruikte daarbij eveneens de tactiek van geweldloos verzet.

Op talrijke vergaderingen en in een grote hoeveelheid boeken en artikelen formuleerde King de noodzaak en deugden van zijn leer. Het gebruik van geweld was zinloos voor een groep in de Amerikaanse samenleving die iets meer dan 10% van de totale bevolking uitmaakte. "We know that in our struggle(...) violence will not only be impractical but immoral(...) for it is my firm conviction that to seek to retaliate with violence does nothing but intensify the existence of evil and hate in the universe(...). Love is our great instrument and our great

weapon, and that alone", schreef hij in 1956.² Maar in zijn beroemde Letter from Birmingham Jail (1963) voegde hij daar aan toe dat directe actie moest leiden tot 'crisis-packed situations', tot een 'creatieve spanning' die de tegenstander dwong zijn ware gezicht te tonen.³ Indien geweldloosheid met geweld werd beantwoord, zou het racisme pas echt zichtbaar worden, niet alleen voor het zuiden zelf maar ook, en dat was nog belangrijker, voor de natie in haar geheel. Pers en publieke opinie konden vervolgens in de strijd tegen apartheid worden gemobiliseerd, en deze zouden dan op hun beurt druk dienen uit te oefenen op de volksvertegenwoordiging te Washington. Geweldloze demonstraties en blank tegengeweld zouden met andere woorden het onrecht waarmee de zwarten werden geconfronteerd, dramatiseren. Dramatiseren is een begrip dat bij King telkens weer opduikt.

Geweld tegen de SCLC, tegen SNCC en CORE bleef inderdaad niet uit, met als dieptepunt de gebeurtenissen in Birmingham, het Johannesburg van Amerika, vroeg in 1963. Onder invloed daarvan en mede als gevolg van de massale betoging in Washington in de zomer van dat jaar, maakte de regering-Kennedy bij het Congres een wetsontwerp aanhangig dat discriminatoire praktijken verbood. Het ontwerp werd in 1964 aanvaard en een jaar later joeg de nieuwe president Lyndon Johnson de Voting Rights Act door Huis en Senaat. Voor het eerst beloofde de federale regering de zwarten bescherming bij het uitoefenen van hun stemrecht in het Zuiden.

Ook deze wet werd ingegeven -in elk geval in haar aanvaarding bespoedigd- door de 'creatieve spanning' die King, ditmaal in Selma, had opgeroepen. Ook in Selma was geweldloosheid met geweld beantwoord, was het racisme gedramatiseerd, waardoor de landelijke pers en de publieke opinie de gebeurtenissen aldaar op de voet volgden. King was in 1964-65 op het hoogtepunt van zijn roem. Vooral dankzij zijn bezielende retoriek en zijn voorbeeldige moed hadden duizenden zwarten, bijgestaan door sympathiserende blanken, in hun streven naar gelijkheid volhard. De bommen, de honden en de knuppels die tegen hen gebruikt werden ten spijt.

Zo leken de voornaamste doelstellingen van de beweging in het Zuiden halverwege de jaren zestig bereikt te zijn en was het apartheidssysteem de doodsteek toegebracht. Maar buiten de voormalige bolwerken van

het Zuidelijke racisme dienden zich minstens zulke grote problemen aan. De sociale en economische discriminatie van de zwarten in de grote steden van het Noorden en het Westen werd des te schrijnender naarmate door de wetgeving van 1964 en 1965 de indruk rees dat het Amerikaanse rassenvraagstuk nagenoeg tot het verleden behoorde. In het Noorden had veel sympathie bestaan voor Kings campagnes in het Zuiden; de vraag was echter of men er even gevoelig zou zijn voor het streven ook daar de raciale structuur grondig te herzien en de onrechtvaardigheden ervan aan de kaak te stellen. De situatie waarin de zwarte gettobewoners zich bevonden was in veel opzichten uitzichtloos, tenzij een groot-scheeps, door de federale overheid geleid hulpprogramma van de grond zou komen. President Johnson toonde zijn goede bedoelingen door in 1965 met veel fanfare een War on Poverty af te kondigen. Maar ook nu weer werden verwachtingen gewekt die onmogelijk in korte tijd konden worden verwezenlijkt.

De 'revolution of expectations' bleef voor King niet zonder gevolgen, zeker niet toen door de onvermijdelijke teleurstellingen plotseling figuren als Malcolm X op de voorgrond kwamen. In plaats van de liefde en het geloof in integratie die King predikte belichaamde Malcolm X veeleer haat jegens de blanke samenleving en separatisme. "Malcolm X said aloud those things which Negroes had been saying among themselves. He even said those things Negroes had been afraid to say to each other", schreef Julius Lester.⁴

Toen King ook het Noorden vanaf 1965 in zijn acties ging betrekken, refereerde hij regelmatig aan Malcolm en de beweging van de Black Muslims waaruit deze was voortgekomen: "Nourished by the Negro's frustration over the continued existence of racial discrimination, this movement is made up of people who have lost faith in America, who have absolutely repudiated Christianity and who have concluded that the white man is an incorrigible 'devil'." Hij kon zich door de opkomst van Malcolm X en soortgenoten profileren als bij uitstek de man van het midden, die wél in Amerika bleef geloven, goed christen was en de blanken niet als onverbeterlijke duivels beschouwde. Niettemin is gesuggereerd dat King door de problemen waarmee hij in het noorden te maken kreeg radicaliseerde en het hem vertrouwde midden vaarwel zei. Het is natuurlijk mogelijk over Kings radicalisme te redetwisten.

Wat voor de een radicalisme is, is voor de ander hoogstens gematigdheid. Tegenover Robert Penn Warren, de zuidelijke schrijver die in 1965 een briljant boek publiceerde onder de titel Who speaks for the Negro?, reageerde King als volgt op diens vraag of hij een revolutie leidde: "This is a revolution to get in. I think you're quite right that revolutions have been centered on destroying something. Whereas in this revolution the quest is for the Negro to get into the stream of American life. It's a revolution calling on the nation to live up to what is already there in an idealistic sense".⁵ Wat King bedoelde was dat de gelijkheid van alle Amerikaanse burgers reeds in de grondwet lag verankerd en dat de zwarten de zuiderlingen slechts vroegen zich aan de letter van 's lands wet te houden.

Dat was zijn formulering in de eerste helft van de jaren zestig. In de tweede veranderde hij van toon. King ging toen zelfs spreken van een "revolution of values" die in de Verenigde Staten noodzakelijk zou zijn. Op grond van deze en andere uitspraken is hem een revolutionaire gezindheid toegeschreven. Het verschil ligt hierin: legde King tot aan 1965 de nadruk op de gelijkheid van de zwarten voor de wet, in de periode daarna bepleitte hij een programma dat zou leiden tot "equality of opportunity" voor de zwarten. Of eigenlijk niet uitsluitend voor de zwarten, maar voor al degenen in de Amerikaanse maatschappij voor wie de Amerikaanse droom op een mislukking was uitgelopen en die alleen gebaat zouden zijn bij een radicale aanpak van voortwoekerende sociaal-economische problemen. De beweging die hij leidde zou dus een veel bredere moeten worden, namelijk een coalitie van alle (kans)armen in de Verenigde Staten, ongeacht hun huidskleur, die gezamenlijk de federale regering onder druk dienden te zetten om de beloften welke president Johnson in het kader van zijn Great Society had geuit, daadwerkelijk te realiseren en zelfs meer te doen dan dat. Het was ook om deze reden dat King zich reeds in een vroeg stadium uitsprak tegen de Amerikaanse interventie in Indochina, omdat hij begreep dat de militaire inspanning in het buitenland ten koste zou gaan van de sociale programma's in het binnenland; een 'tragic mix-up of priorities' volgens hem. Dat hij daardoor de steun van de machthebbers in Washington verspeelde is een welbekend feit. De FBI volgde Kings gangen al vanaf het begin van de jaren zestig. J. Edgar Hoovers organisatie zag er

geen been in hem anonieme brieven te sturen, waarin hij de raad kreeg de hand aan zichzelf te slaan, omdat de FBI op de hoogte zou zijn van zaken uit Kings prive leven die, indien bekend gemaakt, tot zijn ondergang zouden leiden. King verkoos het te blijven leven. Maar dat leven zou hem steeds lastiger worden gemaakt daar hij - op praktische en ideële gronden - protest tegen Johnsons buitenlands beleid bleef aantekenen en de FBI zijn guerilla tegen hem met goedvinden van Johnson verhevigde.

Alleen een kleine groep van Kings ingewijden was hiervan op de hoogte. Wat de meeste anderen wel zagen, was dat hij de federale regering door zijn Vietnamkritiek van zich vervreemde. Voor negerleiders als Roy Wilkins van de NAACP was het reden genoeg om bij King aan te dringen tot matiging en gezond verstand. Tenslotte was in het verleden duidelijk geworden dat de vooruitgang van de zwarten alleen door de volledige steun van het Witte Huis was mogelijk gemaakt. Verspeelde men de sympathie van de president, dan zag de toekomst er, volgens Wilkins, somber uit voor de zwarten. Toch meende King geen andere keuze te kunnen maken dan de Vietnampolitiek te bestrijden en de vorming van een brede coalitie te bepleiten. Hij stond nu eenmaal aan het hoofd van een beweging en om te blijven bestaan en serieus genomen te worden diende een beweging te bewegen.

Bovendien nam de kritiek op zijn optreden in kringen van radicale zwarte jongeren na 1965 in heftigheid toe. Na de relatieve mislukking van Kings eerste in een noordelijke metropool-Chicago, waar hij zich in een vreemd pakhuis had gewaand- was het verleidelijk hem schamper Martin Loser King te noemen. In deze kringen groeide de twijfel over de effectiviteit van geweldloosheid en herinnerde men zich de woorden van de inmiddels vermoorde Malcolm X dat naar gelijkheid moest worden gestreefd 'by any means necessary', dus inclusief geweld. 'Our Great Black Prince' noemde SNCC Malcolm X.

Of de twijfels over Kings methode een rol hebben gespeeld bij het uitbreken van de lange reeks rassenenlusten in de grote steden tussen 1965 en 1969 blijft moeilijk na te gaan. In elk geval trokken tijdgenoten uit deze rellen de slotsom dat King kennelijk door extremisten was overvleugeld. Zijn naam verdween van de voorpagina's. In feite hadden de rellen maar één concreet resultaat, namelijk dat er in een groot deel

van de blanke maatschappij een 'white backlash' ontstond, de eis dat het zwarte activisme ten spoedigste een halt moest worden toegeeroepen. De Republikeinen maakten hiervan in 1968 politiek gebruik door de leuze Law and Order' aan te heffen, maar de Democraten toonden evenzeer ernstige bezorgdheid over de richting, die de 'Civil-rights' beweging insloeg.

Toen King zijn Poor People's March op Washington in 1967-68 voorbereidde, kreeg hij uitdrukkelijk met deze verandering in de atmosfeer te maken. Hij wist dat hij klem zat tussen aan de ene kant zijn critici in eigen kring, die of zijn geweldloosheid verwierpen dan wel zijn voortgaande activisme op de korrel namen, en aan de andere kant de blanke oppositie van al diegenen in het Zuiden die hem eeuwig haatten om zijn geslaagde aanval op het apartheidssysteem, maar ook bestaande uit voormalige sympathisanten als Lyndon Johnson of uit al diegenen, die de rellenschoppers in de grote steden de natuurlijke kinderen van zijn beweging achtten. Daarom is het niet verwonderlijk dat de naaste medewerkers van King omstreeks 1968 een toenemende nervositeit bij hem constateerden en dat historici hem in zijn laatste fase zien twifelen aan de 'creatieve spanning' die hij in Washington met zijn mars wilde veroorzaken. In hoeverre zou de massa, die hij op de been probeerde te brengen, te controleren zijn? Zouden zich daaronder geen provocateurs bevinden die de beweging voorgoed in discrediet probeerden te brengen?

Voordat op deze vragen een antwoord kwam, werd King in Memphis vermoord, drie jaar nadat Malcolm in New York was omgebracht en twee maanden voordat die andere kampioen der kansarmen in de VS, Robert Kennedy, zou worden gedood. Sommige historici hebben zich een slecht geweten laten aanpraten over de rol van het individu in de geschiedenis. Wat King en de zwarten betreft valt echter nauwelijks te betwijfelen, dat zonder zijn optreden de strijd voor de gelijke rechten anders en trager zou zijn verlopen, al is dat moeilijk te bewijzen. Wat wel valt aan te tonen is dat de beweging na of sterker: door zijn dood aan verwarring ten prooi raakte en kennelijk een centrale figuur miste die zowel bij blank als zwart Amerika voldoende prestige genoot om de zwarte zaak ook in de jaren zeventig vooruit te helpen. President Nixon kon zijn 'benign neglect' tegenover de zwarten verkopen, omdat zich na King geen bindende figuur aandiende die van Amerika eiste dat de natie 'had to

live up to what it already is in an idealistic sense'. Jesse Jackson deed in 1984 een manmoedige poging zich als een tweede King te presenteren, maar alras werd duidelijk dat zijn campagne en de luide keel, die hij daarbij opzette, niet alleen de tegenstellingen tussen blank en zwart aanscherpten, maar ook zorgden voor nog grotere verdeeldheid onder zwarte leiders dan voordien al het geval was. Dat de kwestie Zuid-Afrika vervolgens werd aangegrepen ter matiging van die interne spanningen behoeft geen verwondering te wekken.

De opstellen in deze bundel behandelen enkele belangwekkende thema's uit de hierboven beknopt geschetste strijd. Aangezien de Amerikaanse grondwet in die strijd van eminent belang was, ligt het voor de hand te beginnen met de rol van het Hoogerechtshof, tolk en behoeder ervan, ook al omdat het Hof door zijn historische uitspraak van 1954 een proces op gang bracht waarvan het zelf de draagwijdte wellicht niet bevroedde. King wees voortdurend op de Constitutie en baseerde zijn optimistische geloof in een toekomst van 'Black and White Together' mede op het idealisme dat de Founding Fathers er in verwoord hadden.

De zwarte moslim Malcolm X, vergroeid met de getto's van het Noorden en begiftigd met een minstens zo groot retorisch talent als de baptist King, was in vele opzichten diens opmerkelijkste en meest intrigerende tegenvoeter. Een vergelijking van hun beider standpunten en persoonlijkheden is daarom zinvol. Nog altijd wordt hun nagedachtenis in ere gehouden: die van Malcolm X voornamelijk door strijdbare zwarten, terwijl Kings geboortedag door het Congres in 1983 zelfs tot een nationale feestdag is uitgeroepen.

Een ander interessant aspect van de 'Civil-rights'-strijd is de wisselwerking tussen de verschillende zwarte organisaties. Hielpen en stimuleerden ze elkaar aanvankelijk, in een later stadium was er veeleer sprake van ruziende facties, waarbij de een zich ten koste van de andere op de voorgrond probeerde te dringen, dikwijls met escalerend verbaal geweld. King had na 1965 de grootste moeite zijn leiderschap te handhaven. Zijn geloofwaardigheid leek in het geding te komen door het uitbreken van de rassenonlusten die Amerika in de tweede helft van de

jaren zestig opschrikten. De rellen en de gevolgen ervan komen op de volgende bladzijden begrijpelijk genoeg uitgebreid aan de orde.

Pers en publieke opinie bleven intussen voor de zwarte beweging van levensbelang, en niet slechts de binnenlandse: de strijd om gelijkberechtiging in Amerika werd ook door het buitenland nauwlettend en niet zelden met leedvermaak gevolgd. Een van de redenen waarom de raciale patronen in de VS veranderden is stellig dat men zich daar de internationale kritiek terdege aantrok. Het hier opgenomen onderzoek naar de beeldvorming omtrent King vormt uiteraard niet meer dan een eerste aanzet tot bestudering van de grote rol die de media in Amerika's zogenoemde Tweede Reconstructie hebben gespeeld.

De rassenkwestie was en is nog steeds een klassiek Amerikaans dilemma, of zoals King zelf zei: "The American people are infected with racism - that is the peril. Paradoxically, they are also infected with democratic ideals - that is the hope. While doing wrong, they have the potential to do right".

A. LAMMERS.

NOTEN:

1. Zie 'This is SCLC' in: A. Meier, E. Rudwick en F.L. Broderick eds., Black protest thought in the Twentieth Century (Indianapolis en New York, 1971) 303.
2. M.L. King in Black protest thought, 300-301.
3. Deze brief is opgenomen in M.L. King, Why we can't wait (New York 1964) 76-96, aldaar 79-80.
4. Julius Lester geciteerd in Black protest thought, 479.
5. R.P. Warren, Who speaks for the Negro? (New York 1966) 218. Warrens boek bestaat uit een reeks vraaggesprekken. Een ander en even boeiend voorbeeld van oral history is H. Raines, My soul is rested. Movement days in the South remembered (1977, in 1983 verschenen als Penguin Book).
6. M.L. King in Black protest thought, 595.